

Eros in de geestelijke begeleiding

■ Cordula Leidner - Ottmar Leidner

Het echtpaar Leidner, zij sociaal-pedagoge en hij neuroloog en psychiater, zijn beiden actief in de GCL. Zij begeleiden groepen, geven cursussen, supervisie en geestelijke begeleiding.

De meeste mensen die betrokken zijn bij geestelijke begeleiding konden of moesten, wijs geworden, menige illusie opgeven ten gunste van de werkelijkheid.

Erotiek is overal

Een van die onhoudbare illusies is dat het bij geestelijke begeleiding om een seksualiteitsvrij gebied zou gaan. Maar dat is niet het geval. Hartstochtelijke mensen neigen tot sterke gevoelens, zowel seksueel als geestelijk. Koning David is er een voorbeeld van. Zijn manier van bidden kennen we uit de psalmen die velen tot op de dag van vandaag diep raken. Diezelfde David was echter ook in staat zich uit seksuele begeerte aan de vrouw van een van zijn trouwste officieren te vergrijpen en toen hij de echtbreuk niet kon verdoezelen, joeg hij hem kil berekenend de dood in.

Gewoonlijk echter stuiten we op seksualiteit en erotiek in de begeleiding op meer impliciete wijze, in een minder dramatische vorm. Wij mogen aannemen dat onze motieven om mensen te benaderen, met hen een innerlijke en uiterlijke strijd aan te gaan, met hen nederlagen en overwinningen te vieren, altijd iets met erotiek te maken hebben. Onze fundamentele energie om met andere mensen een relatie aan te gaan en gestalte te geven, is ook de kern van erotiek. Freud noemt deze energie libido, Moore en Gillette spreken in analogie met een Tarot-afbeelding van de "minnaar" in ons. (Het Engelse "lover" staat voor beide geslachten). Expliciete seksualiteit is slechts een variant van erotiek. Misschien staat deze oer-drift zelfs heel dicht bij dat wat wij als kernenergie van de schepping ervaren, als "ruach" en "pneuma", als de ingeblazen adem, als het onophoudelijke geven en nemen in onze eigen natuur. Misschien beantwoorden wij zelfs in hoge mate aan Gods beeld van de mens, als wij in deze zin erotisch leven.

Zoekend - in een gedachtespel - naar de uitgangspunten van een scheppingsplan voor deze wereld moeten we toegeven dat het idee van de seksualiteit een van de meest geslaagde bouwstenen is. Ze brengt charme en kleur in de wereld, ze bewerkt bij ieder mens een drang naar vele andere mensen toe, ze motiveert om contact te leggen en in gesprek te gaan, en biedt vrijwel elke mens toegang en aanleiding tot een variant van liefde. Tegelijkertijd ontstaat de noodzaak individueel en collectief duidelijke regels op te stellen om deze kracht in een constructief kader in te tomen. De daarbij hoog opschuimende conflicten boden stof en motieven voor grote culturele creaties, van Shakespeare tot Picasso. En passant betekent seksualiteit ook de mogelijkheid elkaar, rijk of arm, een groot genoegen te bereiden.

Als we seksualiteit uit dit leven, van deze planeet wegdenken, dan zou niemand van ons bestaan. De dierenwereld zou in zijn ontwikkeling ergens zijn blijven steken op het niveau van schimmels en sporen. Zoogdieren en mensen zouden nooit ontstaan zijn.

Eros kan in vuur en vlam zetten

Geestelijke begeleiding heeft dus te doen met mensen in een wereld die zonder seksualiteit niet zou bestaan. Onze tijd beschouwt de seksuele praktijk als een grondrecht en rekent ze tot de fundamentele behoeftes. Dat is verheugend, maar men vergeet daarbij dat seksualiteit in tegenstelling tot de behoefte aan voedsel en drank, slapen en warmte niet direct noodzakelijk is om te overleven – in ieder geval niet voor de individuele persoon, voor de mensheid voorlopig wel. Aan afzien van seksuele praktijken ga je niet dood. Je wordt er ook niet ziek van. Het gaat misschien een beetje ten koste van de vitaliteit, maar de hormoonspiegels zakken geenszins dramatisch.

Seksualiteit leeft van stimulerende prikkels, die bij de geslachten echter naar onderscheiden richtingen tenderen: vrouwen schijnen zich eerder via emotionaliteit te laten verleiden, mannen eerder door het visuele, via optische prikkels. Daarom worden seksuele prikkels veel gebruikt in reclameboodschappen, waarbij ze dan gepaard gaan met de algemene opvatting dat een leven zonder seksuele praktijk geen menswaardig bestaan is. De geschiedenis van de mensheid leert duidelijk iets anders: vrijwillig gekozen onthouding is wel degelijk een mogelijk levensconcept, maar voor beide geslachten bepaald niet gemakkelijk.

De weg naar een geïntegreerde seksualiteit vergt van allen de nodige inspanning: het onderscheid tussen tederheid (waar ook kinderen recht op hebben) en seks vereist een leerproces, het dingen om de gunst in het spel der geslachten en het respect voor het "nee" van de begeerde eveneens. De meeste mannen moeten leren omgaan met testosteron onder hoge druk als de "meisjes er nog uitzien als appeltjes om in te bijten". Ook meisjes en vrouwen moeten op hun manier leren hun prikkels te onderkennen en zich tegen uit de hand gelopen ontsporingen te beschermen; velen nog eens opnieuw in de tijd van de volle rijpheid, als het probleem van de niet omarmde mannen en de niet geboren kinderen zich aandient. De weg naar een gecultiveerde seksualiteit en een levendige erotiek is lang, maar als het lukt, ontvouwt zich een breed repertoire aan contactmogelijkheden, die juist niet noodzakelijk seksueel, maar zeker wel erotisch spannend zijn van plechtstatig afstandelijk via teder tot openlijk flirtend.

Varianten komt men ook in de geestelijke begeleiding tegen. Als wat oudere mensen jonge mensen van dat geslacht begeleiden waarvoor ze erotisch begaafd zijn, dan is dat zeker een bijzonder genoeg. In deze voorzichtige formulering komt tot uitdrukking dat niet alleen hetero-erotische relaties bedoeld zijn. Tussen een begeleider met homo-erotische neigingen en een door hem begeleide man kan het even zo goed knetteren als tussen een levenslustige vrouw van vijftig jaar en een jonge man. Ook de opgave die daaruit voortvloeit is dezelfde, namelijk te onderscheiden tussen wat nuttig en wat schadelijk is.

Want zo gauw de erotische kwaliteit van een relatie zich tot expliciet seksuele interesse intensiveert, wordt het, zoals we weten, brandgevaarlijk. Dan toont zich plotseling ook de andere kant van de erotiek. Seksualiteit heeft ongetwijfeld ook een duistere zijde en kan relaties en levensgeschiedenissen niet alleen verstoren maar ook kapot maken. Ongebredelde seksualiteit heeft op onze planeet al heel wat ellende te weeg gebracht van ontwrichte en gebroken huwelijken via ongewenste zwangerschap tot op jonge leeftijd misbruikte en geheel ontredde kinderen, om over uitwassen als prostitutie-toerisme en vrouwenhandel maar te zwijgen.

Gelukkig twijfelt geen mens eraan, dat gepraktiseerde seksualiteit binnen begeleidingsrelaties niets te zoeken heeft. Dat geldt ook voor "voorspelfases" als een zwoel-warme gespreks sfeer

en tedere aanrakingen. Het omgaan met nabijzijn en distantie vraagt om grote oplettendheid, zelfs het tutoyeren vraagt om een goede afweging. De begeleiding moet zich binnen zeer heldere kaders afspelen. Een duidelijke begrenzing in tijd, waaraan men zich dan ook houdt, is belangrijk. Verdere contacten in andere functies bergen steeds het gevaar in zich van rolverwarring. Begeleiding van collega's of medewerkers is vanzelfsprekend uit den boze.

Onervaren begeleiders - en hier vooral de mannelijke, maar het omgekeerde geldt ook - moet men uitdrukkelijk waarschuwen: de erotische uitstraling, het "sex-appeal" van mensen die op zoek zijn naar het laatste en diepste geluk, kan overweldigend zijn. Ook hevig ontvlamde verliefdheid komt voor. Sommige vrouwen ervaren bij de begeleiding voor het eerst een gespreksbegaafde en rijpere man met een groot invoelingsvermogen - en alle dammen bezwijken! Sommige mannen ontmoeten bij de begeleiding eindelijk de vrouwelijke magiër, naar wie zij in hun dromen zo intens uitgezien hebben.

Ervaren begeleiders helpt dan het inzicht, dat zij in eerste instantie niet als persoon bedoeld zijn, maar dat zij slechts het actuele en tamelijk uitwisselbare object van een dieper verlangen vormen. En zij zullen net als psychotherapeuten helder beseffen dat er niets zo erg is als zwak te worden en toe te geven aan het oploaiende seksuele verlangen. Zij zouden de beslissende kans verspelen om de begeleide man of vrouw een nieuwe erotische wereld zonder lichamelijke verleiding te laten ontdekken. Vaak gaat het om een diep gewortelde "herhalingsdrift", en elke ervaring met een uit de hand lopende liefdesrelatie zou hen in de overtuiging sterken dat liefde reddeloos tot schuldgevoelens en hopeloosheid leidt.

Elke begeleid(st)er die niet van steen is, zal regelmatig een erotische wind voelen, van een verfrissende bries tot zwaar onweer. Zelfs bij windkracht één geldt al duidelijk de raad om zich bij zijn werk te laten begeleiden en open daarover te praten. Als begeleid(st)er erotisch geraakt te worden is geen schande, het is een begaafdheid. Maar eerlijk analyseren is de voorwaarde voor elke ontwikkeling.

Kritiek wordt de situatie als in de begeleiding beiden langzamerhand tot de overtuiging komen dat zij misschien de langgewenste partner voor het leven gevonden hebben. Dat komt zelden voor, maar zelfs celibaatsgelofte en huwelijks sacrament vormen daar geen bescherming tegen. Als dat gevoel blijft bestaan en op een gegeven moment zelfs uitgesproken wordt, dan krijgt onderscheiding hoogste prioriteit. Daar geldt maar één raad: de begeleiding stoppen, afzonderlijk begeleiding zoeken, in alle rust onderzoeken, minstens maandenlang, liever jaren. Dan blijkt hopelijk wat de ware weg is. Er bestaan liefdesrelaties die vanuit begeleidings- en therapeutische situaties zijn ontstaan. Ze hebben de tendens asymmetrisch te blijven en mislukken dikwijls op pijnlijke wijze. Maar niet alle - sommige werden de "grote liefde".

Conflictsituaties in de begeleiding

Een spiritualiteit die zichzelf serieus neemt, moet de confrontatie met de veelvuldige conflicten rond erotiek en seksualiteit niet uit de weg gaan. Sommige daarvan liggen zo te zeggen in de aard van het fenomeen geestelijke begeleiding zelf en kunnen de begeleiders in grote moeilijkheden brengen.

Als een priester het niet langer accepteert dat niemand iets van zijn homoseksuele geaardheid af mag weten, wat moet hij dan doen? Hij wil minstens met een vertrouwd persoon openlijk daarover kunnen praten. Let wel - hij is niet van plan een seksuele relatie te beginnen, maar hij beschouwt het afzien van gepraktiseerde homoseksualiteit als zijn manier van celibatair

leven. Nu zou men uit respect voor de realiteit in alle behoedzaamheid kunnen adviseren zijn geaardheid niet langer te verheimelijken, maar dat roept voorspelbare problemen met gelovigen en kerkleiders op. Want minstens momenteel lijkt er in de praktijk de consensus te bestaan, dat priesterambt en openlijk beleden homoseksuele geaardheid niet met elkaar verenigbaar zijn. Wat moet die priester dan doen? De realiteit van zijn geaardheid laten prevaleren en zijn ambt riskeren? Of zwijgen ten koste van een dubbele boekhouding en innerlijke verscheurdheid?

Als een kerkelijk geëngageerde en kinderloze gehuwde man niet meer de weg terug kan vinden uit een buitenechtelijke relatie met een collega; als deze van hem zwanger wordt en hij na lang worstelen besluit te gaan scheiden en een nieuw partnerschap te beginnen, dan voldoet hij niet meer aan de normen van de Kerk. Christenen verdedigen op goede gronden de onontbindbaarheid van het sacramenteel geheiligde huwelijk. Maar moeten wij in zo'n situatie afzien van het geven van begeleiding?

Wie geestelijke begeleiding geeft, belichaamt plaatsvervangend altijd ook de Kerk van Jezus Christus. Daaruit ontstaan dikwijls problemen die op het eerste gezicht onoplosbaar schijnen. Soms geraten begeleiders in nood, als duidelijke stellingnames vanuit Rome conflicteren met hun eigen houding van begrip en consideratie en het zoeken van menselijke compromissen. Maar juist dan komt het aan op de eigen doorleefde spiritualiteit, op het eigen vertrouwen dat de genadige God ook de begeleiders begeleiden zal, als zij proberen in deze chaotische situatie de bewegingen te onderscheiden, de eerste tekenen van groei te ontdekken en de fijne lichtstralen te vinden die de nevel langzamerhand kunnen oplossen. Ook als er geen oplossingen in zicht zijn, blijft de begeleiders toch de hoop dat zij stap voor stap verder mogen gaan, zoals Christus, die op de weg naar Emmaüs meeloopt en luistert naar wat hem verteld wordt. Misschien ontstaat er, plank na plank, een brug over de afgrond. Misschien kan een begeleid(st)er op den duur enigermate in de ogenschijnlijke paradox berusten dat de Kerk hem ex cathedra door een voorschrift aan banden legt of zelfs verbant en hij bij leden van diezelfde Kerk toch begrip en broederlijke gemeenschap vindt.

Niet zelden moet de begeleid(st)er na zorgvuldig onderzoek aan degene die hij of zij in een erotisch conflict begeleidt de onopgesmukte waarheid zeggen; begeleiders kunnen hun eigen opvatting niet buiten beschouwing laten. En de Kerk zit met haar richtlijnen toch niet zo vaak ernaast als de tijdgeest wil doen geloven. In de discussie over het levensrecht van embryo's hoort men tegenwoordig het argument, dat Duitsland per slot van rekening al jaren geleden het embryo tot de eerste drie maanden vrijgegeven heeft. Dat toont aan hoe juist en belangrijk het was dat de Kerk destijds haar proteststem heeft laten horen. Niet voor niets verzamelt zij sinds 2000 jaar – het Oude Testament niet meegerekend – menselijke ervaringen en is zij niet zo afhankelijk van het lezerspubliek als de gedrukte media.

Het duidelijke en vastberaden verzet van de begeleid(st)er kan een uitdaging vormen om de ogen te openen en tot een beslissing te komen die men te lang voor zich uitgeschoven heeft. Zo'n uitdaging kan b.v. zijn: oprecht de strijd aan binden met de houding van "pakken, wat je pakken kunt" of met de gemakzuchtige keuze voor twee halve partnerschappen; maar even goed kunnen het serieuze wensen en noden zijn zoals de eenzaamheid van de celibatair of een verwarrende verliefdheid, die nu eenmaal ook gehuwden treffen kan. Soms geeft het duidelijke tegengeluid van de begeleid(st)er – zonder ooit de vrijheid van de begeleide persoon uit het oog te verliezen – de kracht om tot een bevrijdende beslissing te komen, die nieuwe perspectieven opent en zo tot grotere betrokkenheid leidt.

De conflicten kunnen echter ook op een geheel ander gebied liggen: in de geestelijke begeleiding komen steeds vaker misbruik en mishandeling van kinderen ter sprake. Als dat vroegtijdig, ontspannen en zonder duidelijk merkbare verdringing gebeurt, dan kan dat de vrucht van een voorafgaande psychotherapie zijn. Maar soms is een zekere scepsis op zijn plaats, vooral als er aanwijzingen voor een zwakke realiteitszin bestaan. In een stabiele begeleidingssituatie mag men eerder verwachten dat na herhaaldelijk schuchter aankloppen en uittesten van de reacties van de begeleiders de zinspelingen in aantal toenemen en aan duidelijkheid winnen, zodat men tenslotte een redelijk helder zicht krijgt op het verheimelijkte trauma. Dat gebeurt vaker tussen vrouw en vrouw dan tussen vrouw en man.

De vraag of en wanneer met psychotherapie begonnen moet worden, is moeilijk. Een belangrijk criterium daarvoor is hoe geordend en stabiel die persoon zijn dagelijkse leven kan blijven leiden c.q. als hoe benauwend en ernstig de doorbrekende inzichten ervaren worden. Intense feed-back met een in dit opzicht ervaren begeleid(st)er is dan absoluut noodzakelijk, want "werktuig" zijn is in zo'n geval niet eenvoudig. Van de andere kant mag de begeleid(st)er zich verheugen, omdat uit zo'n opening natuurlijk een diep vertrouwen blijkt en dit alleen mogelijk is in de zekerheid dat de begeleiding tegen heel wat bestand is en ook op erotisch gebied zuiver handelt. Begeleiders hebben het er omgekeerd moeilijk mee, als zij in het kader van de begeleiding steeds meer aanwijzingen krijgen, dat traumatische ervaringen uit het verleden een vitale seksualiteit en meestal ook spiritualiteit blokkeren en het ondanks jarenlange begeleiding uitzichtloos lijkt, om de ogen voor de wonden te openen en deze ter sprake te laten brengen. Vroeg of laat staat men voor de onvermijdelijke vraag of de begeleid(st)er niet zelf moet voorstellen de begeleiding aan iemand anders over te dragen. Ook dit probleem kan men het beste in gesprek met een ervaren deskundige oplossen.

Erotiek is dikwijls onopvallend en traag

De weg naar een spiritualiteit die ook de eigen seksualiteit volledig integreert, is lang en dikwijls moeizaam. Begeleiders hebben het bijzonder moeilijk, als de levensweg van degene die zij begeleiden gedurende langere tijd elke erotische kwaliteit, elke levens- en liefdes-honger ontbeert. Men vertelt zonder enig enthousiasme steeds weer hetzelfde. Men gaat samen alsmaar in een cirkelgang door woestijnen en over geestelijke kerkhoven, en steeds sterker krijgt de begeleid(st)er de behoefte dit mensenkind wakker te maken, door elkaar te schudden, ja zelfs eens een flinke schop te geven. Men doet dit niet, omdat het duidelijk is dat dit toch niet helpt. Begeleiders worden vaak met blokkades geconfronteerd. Er wordt over huwelijken gesproken die meer weg hebben van een wapenstilstand dan van hartelijke genegenheid. Beroepen die eigenlijk best spannend kunnen zijn zoals leraar, arts of priester lijken in de verhalen alleen maar duf, saai en sleets. De hartstochtelijkste bijbelplaatsen blijven lege hulzen tijdens dorre gebedstijden. Of dat nu diepte-psychologisch als verdringing of ignatiaans als troosteloosheid geduid en benoemd wordt, het heeft heel duidelijk ook iets met erotiek te maken: Eros ontbreekt, en wel heel pijnlijk

Voor zulke perioden geven ervaren begeleiders de raad om te zoeken naar wat misschien in de kiem aanwezig is, hoe klein ook. Alleen al het feit dat iemand esoterische boeken leest, dat iemand een gesprek of begeleiding of – wat het meest uitdagende zou zijn – de confrontatie met zichzelf in stilte, meditatie en retraite zoekt, zijn tekenen van erotiek. Daarin weerspiegelt zich al de honger naar relatie en leven, het verlangen naar God. Als iemand ondanks teleurstellend dorre gebedstijden regelmatig en punctueel het begeleidingsgesprek bezoekt, dan spreekt hij of zij daarmee iets belangrijks uit: ik heb de hoop dat ik ooit een weg vind die de

cirkelgang zal doorbreken, daarnaar zoek ik, daarvoor verzamel ik krachten, rust ik mij toe; daarvoor wil ik me ook inspannen.

De begeleid(st)er staat dan voor de opdracht kiemen van levensenergie in de grote steppe op te sporen en te benoemen. Tegenover onze eigen biografie staan wij mensen nu eenmaal als blinden. In de eeuwige sleur zien wij kleine openbrekende bloemknoppen over het hoofd. De begeleid(st)er herkent gemakkelijker de tekenen van hoop, de lichtspleet in de langzaam opengaande deur en zal steeds weer bemoedigend zeggen: Blijf op deze deur kloppen – God heeft jou beloofd dat Hij hem zal openen. Wanneer er beweging zal ontstaan, is zaak van God. De begeleiders kunnen weliswaar uitnodigen, ze kunnen ook wel eens uitdagen, maar zij hebben het uiteindelijk niet in de hand, wanneer het "kairos" plaats zal vinden, wanneer God de volgende stap zal beschikken. Zij kunnen trouw een mens begeleiden op de weg die van aarzelend zoeken via het fundament en de reiniging tot steeds grotere nabijheid en navolging leidt. Zij kunnen behoedzaam en geduldig alles blijven ondersteunen dat tot gebed en dialoog met de Heer voert. Zij kunnen hun ongeduld steeds weer onderzoekend in gebed en in de evaluatie van de begeleiding meenemen. Zij mogen er evenwel ook af en toe getuigen van zijn welke krachten er vrijkomen, als een vrouw als vrouw en een man als man machtig tot navolging geroepen wordt. En soms mogen zij meebeleven dat uit een matte en gefrustreerde levenssituatie een temperamentvol leven ontstaat of dat een moeizaam, bij tijd en wijle vertwijfeld huwelijksleven na jaren heel nieuwe dimensies van verstaan en ontmoeten krijgt. Dat betekent een doorbraak voor de goddelijke wil tot leven en liefhebben. Dat is hoog-erotisch.

Erotiek is opdracht en weg

Als mensen openbloeien, wakker worden, op weg gaan, dan verdwalen zij wel eens. Schuchtere jonge mannen testen zichzelf uit als partytjigers en veroveraars. Gefrustreerde gehuwde vrouwen raken verliefd op collega's. Dichtgemetselde huwelijken brokkelen af. Celibaatsgevoelens wankelen. Ook spirituele bewustwording brengt hormonen heftig in beweging. Elk nieuw ontsloten gebied van een menselijke ziel, elke nieuwe vrijheid komt slechts met geboortepijn tot leven. Dat veroorzaakt aanvankelijk verwarring en misverstanden en betekent crisis. Veel moet dan met grote inzet getemd en geordend worden om zich langs minder gevaarlijke wegen te kunnen ontwikkelen. De richtlijnen ter onderscheiding der geesten spreken duidelijk over "bedrieglijke genoegens" en "zintuiglijke genoegens", "gewetensangst" en "duisternis en verwarring in de ziel". Zij geven ook een heldere raad: "In een tijd van troosteloosheid moet men nooit veranderingen aanbrengen in de voornemens... maar er vastbesloten en standvastig in zijn." Het dramatische aspect van dergelijke conflicten mag men niet onderschatten. En toch mogen begeleid(st)ers zich verheugen over het ontwaken van de erotiek, van het onbedwingbare verlangen om te leven.

Natuurlijk is dit geen pleidooi voor lichtzinnigheid. En een oproep om bestaande relaties te verbreken al helemaal niet. De escapades van de tweede en derde lente grenzen immers meestal aan het pijnlijke en lachwekkende. Veel vaker ligt de waarheid in het zoeken naar een nieuwe kwaliteit van het al bestaande, naar ontwikkeling zonder ontwrichting. De Kerk heeft aan bindingen die voor Gods aangezicht gesloten werden, zoals een kerkelijk huwelijk, religieuze geloften of een priesterwijding, de bijzondere bescherming van God toegezegd, en dat mogen de betrokkenen gerust zeer serieus nemen. Daar komt het heel bijzonder aan op geloof en hoop. Juist in een sacramenteel geheiligd kader moet een mens kunnen ervaren, dat God steeds meer aan zijn noden tegemoet komt en hij of zij steeds intenser zijn menszijn mag leven. Ignatius laat er geen misverstand over bestaan, als het om een onveranderlijke keuze gaat (GO 170-174), die verder kan rijpen en daardoor aan betekenis, waarde en bestendigheid

wint. Ook onze seksuele wensen, behoeftes en fantasieën kunnen zich ontwikkelen, tot een nieuwe kwaliteit bekeerd worden, zodat wij er op een steeds levendiger wijze mee kunnen omgaan. En voor celibatairen deze troost: ook gehuwden moeten leren accepteren dat er buiten hun huwelijk imposant attractieve schepsels van het andere geslacht bestaan.

Begeleiders mogen zich verheugen, als de wil om te leven steeds meer ontwaakt, als hij geen rust gunt en plotseling doorbreekt. Begeleid(st)er zijn betekent ook de gunst, de genade om helper en getuige van zo'n geboorte te zijn. Dat is een grote verantwoordelijkheid, maar het is ook een bijzonder privilege.

*uit: Korrespondenz zur Spiritualität der Exerzitien 2004, 84
vertaling: Daan van der Veldt S.J.*